

XALQARO SAVDO VA MAMLAKATLAR O'RTASIDAGI IQTISODIY ALOQALAR

Lola Xalikova Nazarovna

Iqtisodiy fanlari doktori , professor

Munisa Rasulova Ubaydullo qizi,

Mo'tabar Absamatova Jamshid qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, XIM 125 guruh talabalari.

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonning xalqaro savdo tizimidagi o'rni, mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarning hozirgi holati va asosiy tendensiyalari tahlil qilingan. Tadqiqotda tashqi savdo aylanmasi, eksport–import tarkibi, qit'alar bo'yicha savdo geografiyasi hamda asosiy hamkor davlatlar bilan iqtisodiy munosabatlarning dinamikasi statistik ma'lumotlar asosida yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ikki tomonlama hamkorlik bo'yicha hukumatlararo komissiyalar faoliyatini takomillashtirishga oid qarorining xalqaro iqtisodiy aloqalarni kuchaytirishdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro savdo, tashqi iqtisodiy aloqalar, eksport, import, savdo balansi, diversifikatsiya, iqtisodiy integratsiya, hamkor davlatlar, tashqi savdo aylanmasi, hukumatlararo komissiya, global iqtisodiyot.

Kirish

Bugungi global iqtisodiyotda xalqaro savdo mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy integratsiyaning eng muhim ko'rinishlaridan biri bo'lib, milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan sanaladi. Xususan, O'zbekiston uchun tashqi savdo aylanmasining o'sishi, eksport geografiyasining kengayishi va import strukturasi optimallasuvi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda beqiyos ahamiyatga ega. Jahon bozorlarida raqobatning kuchayishi, iqtisodiy jarayonlarning globallasuvi va logistika tizimlarining takomillasuvi O'zbekistonning xalqaro savdoda faol ishtirokini talab qilmoqda.

Shu bois, mamlakatning savdo siyosatini chuqur tahlil qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar nafaqat tovar va xizmatlar almashinuvi, balki investitsiyalar, texnologiyalar transferi va yangi ish o'rinlarining yaratilishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro savdo orqali ilg'or texnologiyalar, innovatsion ishlab chiqarish usullari va boshqaruv tajribasi iqtisodiyotga kirib keladi, bu esa modernizatsiya jarayonlarini tezlashtiradi. O'zbekiston tashqi iqtisodiy faoliyatining 2024 yildagi ko'rsatkichlari eksport salohiyatining ortib borayotganini ko'rsatgan bo'lsa-da, importning yuqori ulushi va savdo defitsitining saqlanib qolayotgani iqtisodiyotning tashqi omillarga bog'liqligini oshirmoqda. Ushbu jarayonlarni ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilish xalqaro savdoda muvozanatni ta'minlash uchun muhim hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekistonning xalqaro savdo ko'rsatkichlarini chuqur tahlil qilish, eksport-import tarkibidagi o'zgarishlarni baholash va asosiy hamkor davlatlar bilan iqtisodiy munosabatlarning rivojlanish tendensiyalarini aniqlashdan iborat. Shuningdek, qit'alar kesimidagi tashqi savdo aylanmasi, savdo balansi, xizmatlar eksporti dinamikasi hamda yangi bozorlar bilan hamkorlikning o'sishi kabi omillar tadqiqotning markaziy yo'nalishlarini tashkil qiladi. Mazkur maqsadlar O'zbekistonning global iqtisodiy tizimdagi o'rnini aniqlash va kelajakda samarali savdo siyosatini shakllantirish uchun nazariy va amaliy asos yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining *“O'zbekiston Respublikasi va xorijiy mamlakatlar o'rtasida ikki tomonlama hamkorlik bo'yicha hukumatlararo komissiyalar faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”*¹ qabul qilingan qarori xalqaro iqtisodiy aloqalarni mustahkamlashda muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur hujjat ikki tomonlama savdo-iqtisodiy

¹ <https://lex.uz/acts/-4349998>

hamkorlikni tizimli rivojlantirish, xorijiy davlatlar bilan hukumatlararo komissiyalar ishini muvofiqlashtirish hamda yangi loyihalarni shakllantirish jarayonini optimallashtirishga qaratilgan. Qaror doirasida xalqaro hamkorlikni kengaytirish, investitsion loyihalarni jadallashtirish, eksport geografiasini kengaytirish va tashqi iqtisodiy siyosatning institutsional samaradorligini oshirish mexanizmlari belgilangan.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundan iboratki, u O‘zbekistonning xalqaro savdoga oid mavjud statistik ko‘rsatkichlarini tizimli tahlil qilish orqali iqtisodiyotning tashqi sektoridagi ijobiy va salbiy tendensiyalarni yoritadi. Buning natijasida eksportni diversifikatsiya qilish, import o‘rnini bosuvchi ishlab chiqarishni rivojlantirish va savdo balansini yaxshilashga qaratilgan strategik takliflarni shakllantirish imkoniyati yuzaga keladi. Amaliy ahamiyat esa, davlat organlari, tadqiqotchilar, iqtisodchilar va ishlab chiqaruvchilar uchun tashqi savdo yo‘nalishlarida asosli qarorlar qabul qilishda zarur bo‘ladigan analitik ma’lumotlar bilan ta’minlashda namoyon bo‘ladi. Shu tariqa, ushbu tadqiqot O‘zbekistonning xalqaro iqtisodiy aloqalarini kengaytirish va modernizatsiya qilish jarayonlarida muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi

M. Kowalczyk-Anioł va J. Zmysłonylar tomonidan “Urban Tourism and Hotel Development in Historic Cities: The Case of European Heritage Sites” nomli maqolasida tarixiy shaharlar hududida mehmonxona infratuzilmasini rivojlantirish jarayonini tahlil qiladi [1]. Olimlar yirik Yevropa meros shaharlarida hotel qurilishi va urbanistik muvozanat o‘rtasidagi ziddiyatlarni asoslaydi. Tadqiqotda overtourism, tarixiy me’moriy muhitning buzilishi, transport va avtoturargoh infratuzilmasining yetarli emasligi kabi muammolar ko‘tarilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

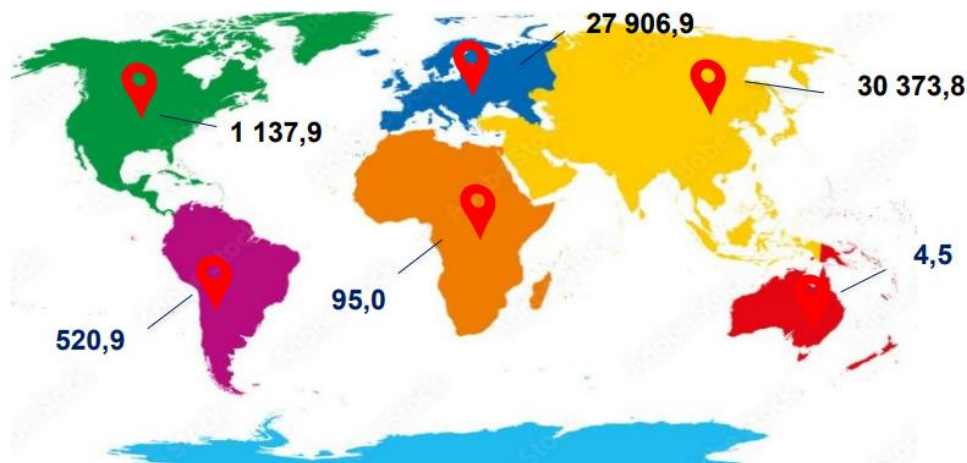
Ushbu tadqiqotda O‘zbekistonning 2023–2024 yillardagi tashqi savdo ko‘rsatkichlari, eksport-import dinamikasi va asosiy hamkor davlatlar bilan iqtisodiy

aloqalari statistik tahlil asosida o‘rganildi. Analiz jarayonida O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, xalqaro savdo ma’lumotlari bazalari hamda rasmiy ochiq manbalardan olingan raqamlar qiyosiy tahlil, trend tahlili va strukturaviy tahlil usullari orqali qayta ishlanib, qit’alar kesimidagi savdo ulushi, savdo balansi o‘zgarishlari va o‘sish sur’atlari aniqlab berildi.

Tahlil va natijalar

Ushbu bo‘limda O‘zbekistonning 2023–2024 yillardagi tashqi savdo ko‘rsatkichlari, eksport va import tarkibidagi o‘zgarishlar hamda iqtisodiy hamkor davlatlar bilan savdo aloqalarining dinamikasi batafsil tahlil qilinadi. Tahlilning asosiy maqsadi — mamlakatning global iqtisodiyotga integratsiyalashuvi jarayonida tashqi savdo muvozanati, bozorlar bo‘yicha diversifikatsiya darajasi va xalqaro hamkorlikning samaradorligini aniqlashdir. Mazkur statistik ma’lumotlar asosida O‘zbekistonning savdo geografiyasi, qit’alar kesimidagi tashqi savdo ulushlari, eksportning o‘sish drayverlari va import tarkibidagi tendensiyalar chuqur ko‘rib chiqiladi.

1-rasm. Qit’alar kesimida tashqi savdo aylanmasi (2024-yillik, million AQSH dollarida) [8]

2024 yil yanvar-dekabr davridagi tashqi savdo aylanmasining geografik taqsimoti O‘zbekistonning iqtisodiy aloqalarida Osiyo va Yevropa qit’alarining ustun o‘rinini ko‘rsatadi. Osiyo qit’asi umumiy savdo hajmining 46,1 foizini (30,4

milliard dollar) tashkil etib, eng yirik hamkor hisoblanadi, biroq bu yerda sezilarli savdo defitsiti mavjud, import 21,8 milliard dollar eksportni 8,5 milliard dollar 2,6 barobar oshib ketmoqda. Yevropa qit'asi 42,3 foiz ulush bilan 27,9 milliard dollar ikkinchi o'rinda turadi va bu yerda savdo balansi nisbatan muvozanatli: eksport 14,1 milliard dollar, import esa 13,8 milliard dollarni tashkil etadi. Shimoliy va Janubiy Amerika qit'alari bilan savdo nisbatan cheklangan bo'lib, ularning ulushi mos ravishda 1,7 foiz va 0,8 foizni tashkil etadi.

Afrika 0,1 foiz va Avstraliya 0,01 foiz bilan savdo hajmi minimal darajada qolmoqda. Osiyodagi katta savdo defitsiti asosan Xitoy, Janubiy Koreya va Yaponiyadan yuqori texnologiyali mahsulotlar va uskunalar importi bilan bog'liq bo'lib, bu mamlakatning modernizatsiya jarayonlarini aks ettiradi, lekin shu bilan birga eksportni diversifikatsiya qilish va yangi bozorlarni o'zlashtirishning zarurligini ham ko'rsatadi.

1-jadval.

Tashqi savdo aylanmasi va balansi. [8]

Ko'rsatkichlar	2023 yil (mln \$)	2024 yil (mln \$)	O'sish sur'ati, %	Jamiga nisbatan %
Tashqi savdo aylanmasi	63 528,6	65 934,0	103,8	—
Eksport	24 869,5	26 948,2	108,4	100,0
- tovarlar	10 972,3	12 100,6	110,3	44,9
- xizmatlar	5 640,4	7 204,4	127,7	26,7
- nomenetar oltin	8 153,8	7 480,6	91,7	27,8
Import	38 659,1	38 985,8	100,8	100,0
- tovarlar	35 574,8	35 237,8	99,1	90,4
- xizmatlar	3 084,3	3 748,0	121,5	9,6
Balans	-13 789,6	-12 037,6	—	—

2024 yilda O‘zbekiston eksporti 26,9 milliard dollarga yetib, 2023 yilga nisbatan 8,4 foizga oshgan. Bu o‘shish asosan xizmatlar eksportining sezilarli sur‘atlar bilan rivojlanishi hisobiga ta‘minlangan xizmatlar eksporti 27,7 foizga o‘shib, 7,2 milliard dollarni tashkil etdi. Tovarlar eksporti ham ijobiy dinamikani namoyish etib, 10,3 foiz o‘sdi va 12,1 milliard dollarga yetdi. Eksport tuzilmasida tovarlar ulushi 44,9 foizni, xizmatlar 26,7 foizni tashkil etdi. Biroq, nomaz‘din ko‘rsatkichi 8,3 foiz kamayib, 7,5 milliard dollargacha tushdi, bu umumiy eksport o‘shishini biroz sekinlashtirdi. Umumiy eksport tarkibida xizmatlar sektorining ulushining ortishi mamlakatning iqtisodiy tuzilmasini modernizatsiya qilish va yuqori qo‘shilgan qiymatli sohalarni rivojlantirish strategiyasining samaradorligidan dalolat beradi.

Import hajmi 2024 yilda 38,9 milliard dollarga yetib, deyarli o‘zgarmay qoldi (0,8 foiz o‘shish). Import tuzilmasida tovarlar importi 35,2 milliard dollar (90,4%) bilan ustunlik qilmoqda, biroq bu ko‘rsatkichda 0,9 foizlik kamayish kuzatildi. Xizmatlar importi esa 21,5 foiz o‘shib, 3,7 milliard dollarga yetdi. Tashqi savdo balansi salbiy bo‘lsa-da, defitsit 2023 yildagi 13,8 milliard dollardan 2024 yilda 12 milliard dollargacha qisqardi. Bu 1,7 milliard dollarlik yaxshilanish eksportning importdan tez sur‘atlar bilan o‘shishi natijasida yuzaga keldi. Savdo balansining yaxshilanishi ijobiy tendentsiya bo‘lsa-da, import hajmining eksportdan 1,4 barobar yuqori bo‘lishi milliy iqtisodiyotning tashqi bozorlarga bog‘liqligini va import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishni yanada rivojlantirish zaruratini ko‘rsatadi.

2-jadval.

O‘zbekiston Respublikasining asosiy xamkop davlatlari amalga oshirgan eksporti hajmi va o‘shish sur‘atlari. [8]

Davlatlar	Mln AQSh dollari	O‘shish sur‘ati, % da	O‘rni
-----------	------------------	-----------------------	-------

	2023 у.	2024 у.	2023 у.	2024 у.	2023 у.	2024 у.
Rossiya	3 495,7	3 682,9	110,9	105,4	1	1
XXR	2 486,6	2 054,9	94,5	82,6	2	2
Qozog‘iston	1 417,1	1 452,3	100,7	102,5	3	3
Turkiya	1 263,3	1 169,3	76,9	92,6	4	4
Afg‘oniston	857,2	1 089,3	113,3	127,1	5	5
Fransiya	400,4	795,1	5,5 м.	198,6	8	6
Tojikiston	608,3	552,2	116,5	90,8	7	7
Qirg‘iz Respublikasi	634,4	513,3	64,6	80,9	6	8
AQSh	253,1	317,4	2,0 м.	125,4	11	9
Pokiston	269,3	299,5	145,4	111,2	10	10
BAA	298,4	249,6	2,4 м.	83,7	9	11
Ozarbayjon	133,4	208,1	99,7	156,0	16	12
Litva	144,5	168,8	153,4	116,8	15	13
Eron	180,8	165,6	129,3	90,5	13	14
Belarus	128,9	163,3	100,1	126,7	17	15
Gonkong	15,7	162,7	2,1 м.	10,4 м.	43	16
Buyuk Britaniya	182,0	142,9	159,3	78,5	12	17
Turkmaniston	171,6	128,2	87,1	74,7	14	18
Xitoyiston	111,9	126,8	3,1 м.	113,3	18	19
Latviya	110,3	115,8	103,8	105,0	19	20

Izoh: "м." belgisi - marta

2024 yilda O‘zbekiston eksporti 26,9 milliard dollarga yetib, 2023 yilga nisbatan 8,4 foizga oshgan. Bu o‘shish asosan xizmatlar eksportining sezilarli sur‘atlar bilan rivojlanishi hisobiga ta‘minlangan – xizmatlar eksporti 27,7 foizga

o'sib, 7,2 milliard dollarni tashkil etdi. Tovarlar eksporti ham ijobiy dinamikani namoyish etib, 10,3 foiz o'sdi va 12,1 milliard dollarga yetdi. Eksport tuzilmasida tovarlar ulushi 44,9 foizni, xizmatlar 26,7 foizni tashkil etdi. Import hajmi 2024 yilda 38,9 milliard dollarga yetib, deyarli o'zgarmay qoldi 0,8 foiz o'sish bo'lgan. Import tuzilmasida tovarlar importi 35,2 milliard dollar 90,4 foiz bilan ustunlik qilmoqda, biroq bu ko'rsatkichda 0,9 foizlik kamayish kuzatildi.

Tashqi savdo O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda. Eksportning 2024 yilda 8,4 foizga o'sishi mamlakatga qo'shimcha valyuta tushumini ta'minlab, davlat byudjeti daromadlarini mustahkamlash va milliy valyutaning barqarorligini saqlashga yordam bermoqda. Bundan tashqari, xalqaro savdo orqali ilg'or bilimlar, texnologiyalar va boshqaruv tajribasi O'zbekistonga oqib kelmoqda, bu esa iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishini tezlashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, 12 milliard dollarlik savdo defitsiti mamlakatning iqtisodiy xavfsizligi uchun ma'lum xavflarni keltirib chiqarmoqda. Importning eksportdan sezilarli darajada yuqori bo'lishi milliy iqtisodiyotning tashqi ta'sirga bog'liqligini oshiradi va valyuta zaxiralariga bosim o'tkazadi. Ayniqsa, Osiyo qit'asi bilan savdo defitsitining katta hajmi tashvish uyg'otadi, chunki bu asosan xom ashyo eksporti va tayyor mahsulotlar importiga asoslangan an'anaviy savdo modelini aks ettiradi. Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi yo'nalishlar ustuvor ahamiyatga ega: qo'shilgan qiymat yuqori bo'lgan mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, eksportni tovar va geografik jihatdan diversifikatsiya qilish, import o'rnini bosuvchi ishlab chiqarishni rivojlantirish hamda xizmatlar eksportini yanada kuchaytirish zarur. Fransiya va Gonkong bilan savdo hajmlarining keskin o'sishi yangi bozorlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishning samarali namunasi bo'lib, eksportni geografik diversifikatsiya qilish strategiyasini davom ettirish zaruratini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar

O‘zbekistonning xalqaro savdo tizimi 2024 yilda barqaror o‘shish tendensiyasini namoyish etdi. Eksportning 8,4 foizga oshishi, ayniqsa xizmatlar sektorining yuqori sur‘atlarda rivojlanishi mamlakatning iqtisodiy modernizatsiya strategiyasining ijobiy samarasidir. Tovarlar eksportining kengayishi esa ishlab chiqarish quvvatlari va sanoatning qo‘shilgan qiymat yaratish salohiyati ortib borayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, tashqi bozorlardagi talablarga moslashish, yangi geografik yo‘nalishlarga kirib borish va xalqaro iqtisodiy hamkorlikning mustahkamlanishi eksport tarkibining yanada sifatli o‘zgarishiga zamin yaratmoqda.

Import hajmining yuqori bo‘lib qolayotgani va savdo balansining sezilarli salbiy ko‘rsatkichda qolishi, mamlakatning tashqi iqtisodiy barqarorligiga ta’sir qiluvchi asosiy omil bo‘lib turibdi. Osiyo davlatlari bilan savdo defitsitining chuqurlashuvi yuqori texnologiyali mahsulotlarga bo‘lgan ehtiyoj bilan izohlanadi. Bu holat O‘zbekistonning sanoatni modernizatsiya qilish jarayonidagi obyektiv zarurat bo‘lsa-da, eksportning tarkibiy zaif tomonlarini ham namoyon etadi. Savdo defitsitining qisqa muddatda qisqargani ijobiy tendensiya bo‘lsa-da, iqtisodiy xavfsizlik uchun muvozanatni ta’minlash davomiy choralarni talab qiladi.

Fransiya, Gonkong, Ozarbayjon kabi yangi bozorlar bilan savdo aloqalarining tez sur‘atlarda kengayishi O‘zbekistonning geografik diversifikatsiya strategiyasi to‘g‘ri yo‘nalishda ekanini ko‘rsatadi. Bu jarayon eksportning barqaror o‘shishi uchun muhim omil bo‘lib, tashqi bozorlar xavfini kamaytiradi. Umuman olganda, tahlil natijalari mamlakatning xalqaro savdoda faol integratsiya jarayonida ekanini, lekin importga yuqori bog‘liqlik, tovar tarkibining yetarli darajada diversifikatsiya qilinmaganligi kabi tizimli muammolarni hal etish zarurligini ko‘rsatmoqda. Barqaror iqtisodiy o‘shish uchun eksportni kengaytirish, yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlarni ko‘paytirish va xizmatlar eksportini kuchaytirish ustuvor vazifa bo‘lib qolmoqda.

Yuqoridagi izlanishlar natijasida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Birinchisi, eksportni diversifikatsiya qilish va yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish. Kimyo, mashinasozlik, elektrotexnika, farmatsevtika va IT xizmatlari kabi sohalarda eksport salohiyatini oshirish orqali xom-ashyo eksportiga qaramlikni kamaytirish maqsadga muvofiq.

Ikkinchisi, import o‘rmini bosuvchi texnologik ishlab chiqarishlarni rivojlantirish. Asosan Osiyo davlatlaridan keltirilayotgan yuqori texnologiyali mahsulotlar va uskunalar bo‘yicha mahalliy ishlab chiqarishni rag‘batlantirish savdo defitsitini sezilarli kamaytiradi.

Uchinchisi, yangi tashqi bozorlarni o‘zlashtirish va logistika infratuzilmasini yaxshilash. Afrika, Yaqin Sharq, Janubiy Osiyo kabi bozorlar bilan savdo aloqalarini kengaytirish, qo‘shni davlatlar bilan transport koridorlarini rivojlantirish eksportning barqarorligini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] M. Kowalczyk-Anioł and J. Zmysłony, “Urban Tourism and Hotel Development in Historic Cities: The Case of European Heritage Sites,” *Tourism Management*, vol. 89, p. 104454, 2022.

[2] R. Alvarez-Sousa, “Sustainable Hotel Development and Environmental Regulations,” *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 30, no. 3, pp. 412–430, 2021.

[3] S. Gössling and P. Peeters, “Tourism, Climate Change and Resource Efficiency,” *Annals of Tourism Research*, vol. 84, pp. 102–115, 2020.

[4] M. K. Smith and G. Richards, “Creative Tourism and Heritage-Based Hospitality,” *International Journal of Hospitality Management*, vol. 95, pp. 102–120, 2021.

[5] J. Pappas, “Hotel Revenue Management in Volatile Markets,” *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 33, no. 8, pp. 2621–2640, 2021.

[6] H. Kim and Y. Lee, “Digitalization and Smart Technologies in the Hotel Sector,” *Tourism Economics*, vol. 28, no. 4, pp. 1012–1031, 2022.

[7] I.I. Ayubov, “Turizm sohasining investitsion jozibadorligi va uni oshirish yo’llari”, Vol. 3 No. 6 (2025): «Muhandislik va Iqtisodiyot» jurnali, 2025-06-01, pp 263-267, <https://doi.org/10.5281/zenodo.15761010>.

[8] O‘zbekiston Statistika Bosh boshqarmasining rasmiy veb sayti, <https://stat.uz>